

STUDIA WILANOWSKIE

XXIV

WARSZAWA 2017

MUZEUM PAŁACU
Króla Jana III
W WILANOWIE

Rękopisy tulczyńskie w Łańcucie

Rękopisy z dawnej biblioteki Potockich w Tulczynie trafiły do Łańcuta z Francji w 1930 roku jako część spadku otrzymanego przez Alfreda Potockiego po zmarłym w 1923 roku w Paryżu Mikołaju Potockim. Nie włączono ich wówczas do zbiorów ordynacji¹. Choć pozostawały w zamku, biblioteka zamkowa przyjęła je dopiero po nacjonalizacji, w okresie powojennym.

Na przechowywane w bibliotece Muzeum – Zamku

w Łańcucie tomy o sygnaturze B.III.5 21694 zwróciła moją uwagę pani profesor Dorota Folga Januszewska. Zakładaliśmy początkowo, że są to być może zapiski prowadzone po francusku przez polskiego podróżnika z kręgu Potockich w czasie *grand tour*, warto więc było im się przyjrzeć.

Rękopisy wyglądały na pierwszy rzut oka tajemniczo. Nigdzie nie widniało nazwisko autora, ich opis katalogowy powtarzał w zasadzie informacje umieszczone na grzbietach niektórych z nich: *Pournal de Tules, Melchior, Edmond, Voyage de Suisse et d'Italie, Venise...*, liczby kart, zakresy dat od roku 1789 do 1799, format 16°, sygnatury z dawnej biblioteki tulczyńskiej Potockich. Opisy tomów nie były wolne od błędów i nieścisłości, za co trudno winić sporządzających je bibliotekarzy, gdyż wyblakłe, papierowe okładki woluminów są podniszczone, nalepki na ich grzbietach wypłowiały i poszarpane, a piśmo wewnątrz miejscami bardzo trudno czytelne. Dość powiedzieć, że język jednego z owych dziewięciu francuskich rękopisów uznano nawet za łaciński, datację rozszerzono o kilka lat, gdyż w istocie ostatnie w nich zapisy pochodzą z roku 1795, a *Pournal de Tules* to *Journal de Jules* (il. 33).

Każdy, kto badał w bibliotekach i archiwach dawne manuskrypty, wie jednak, że ich opisy katalogowe należy traktować ostrożnie jako źródło informacji i że często za niewiele mówiącym lub wręcz błędnym opisem może kryć się ciekawa treść, choć inna od spodziewanej.

Dzięki uprzejmości Muzeum – Zamku w Łańcucie dysponowałem wkrótce skanami dziesięciu tomów dzienników, wraz z uzupełniającym rękopisy B.III.5 21694 rękopisem o sygnaturze B.III.5 21689, obejmujących łącznie dwa i pół tysiąca stron w języku francuskich, z fragmentami w języku włoskim.

Za najważniejsze uznałem ustalenie najpierw ich autorstwa. Bez trudu można było rozpoznać, że autorów jest czterech, a trzech z nich nosi imiona: Edmond, Jules i Melchior. Poszukiwanie żyjących pod koniec osiemnastego wieku osób o takich imionach w kręgu Potockich i rodów z nimi związanych nie przyniosło rezultatów. Charakter zapisów wskazywał, że Edmond, Jules i Melchior byli pod koniec XVIII wieku

PRZEDSTAWICIELE RODU POLIGNACÓW I ICH DZIENNIKI W ZBIORACH MUZEUM ZAMKU W ŁAŃCUCIE

Stanisław Schabowski

il. 33

Grzbiet okładki dziennika Jules'a de Polignac, Biblioteka Muzeum – Zamku w Łańcucie

¹ M. Nitkiewicz, *Biblioteka i życie kulturalne łańcuckiej rezydencji*, Łańcut 1986, s. 38–39.

dziećmi. Francuszczyzna dzienników, aczkolwiek nie wolna od błędów ortograficznych, jest bardzo dobra, naturalna i prawie zawsze przejrzysta. Nasuwało się pytanie, dlaczego osoby, prawdopodobnie z wyższych sfer społecznych, które już jako dzieci tak dobrze opanowały język francuski, nie pojawiają się na kartach polskiej historii, nie odegrały u nas roli politycznej, kulturalnej, naukowej, jeśli nie w okresie Księstwa Warszawskiego, to później. Odpowiedzi mogły być następujące: wszyscy autorzy umarli bardzo młodo; wycofali się z życia publicznego; wyjechali z Polski; nie byli Polakami, a ich dalsze losy potoczyły się poza naszym krajem i fakt, że ich dzienniki znalazły się w bibliotece tulczyńskiej Potockich wiąże się z jakimś epizodem w ich życiu.

Przyjrzałem się uważniej treści zapisków pod kątem doszukania się w nich jakiegoś specyficznie polskiego punktu widzenia. Prócz krótkich wzmianek na przykład o sytuacji politycznej czy zdawkowych relacji ze spotkań z Polakami dominuje w nich jednak perspektywa francuska, emigracyjna. To sprawy ogarniętej rewolucją Francji interesowały autorów najbardziej. Skoro zaś byli Francuzami na emigracji, a nie Polakami uzupełniającymi wykształcenie, podróżując po Europie, to kto kryje się za imionami Jules, Melchior, Edmond, kim były osoby zaludniające karty ich dzienników, a określane jako Mama, Tato, Siostra, Armand, Edmund, Ciotka?... Kim był ich nauczyciel pan Chanton i mnóstwo innych osób wymienianych z nazwiska, imienia czy funkcji? Odpowiedź na te pytania w dużej mierze jest jeszcze przede mną, poniżej przedstawię wyniki moich dotychczasowych ustaleń.

Premier Francji

Badając relacje między osobami, których imiona, nazwiska lub funkcje pojawiają się na kartach poszczególnych tomów dzienników, doszedłem do wniosku, że autorami rękopisów są: 1) wówczas dziewięć- i czternastoletni Jules de Polignac, przyszły premier Francji; 2) jego brat, ośmio- i czternastoletni Melchior de Polignac, przodek księcia Monako; 3) ich kuzyn, ośmio- i dziewięćletni Edmond de Villerot oraz 4) jakaś dorosła osoba, być może Armand de Polignac, osiemnasto- i dwudziestoletni brat dwóch pierwszych. Autorzy przebywali wówczas na emigracji w Szwajcarii, Italii i Austrii.

Zagadnienia badawcze

Dzienniki Polignaców są interesujące z powodu przedstawionych w nich faktów z życia francuskiej emigracji po rewolucji 1789 roku, szczegółów obyczajowych, danych geograficznych, etnograficznych czy wreszcie meteorologicznych. Stanowią też cenne źródło do badań nad mentalnością i edukacją dzieci w środowiskach arystokratycznych.

Opracowanie, przekład i wydanie dzienników Polignaców w całości lub w obszernym wyborze byłoby ważnym wkładem w pracach nad historią relacji osobistych polsko-francuskich w epoce rozbiorów i okazją do stworzenia nowej płaszczyzny międzynarodowej współpracy naukowej.

Niniejsza publikacja sygnalizuje możliwy obszar badań i jest pierwszą próbą opracowania fragmentów dziennika Melchiora i Jules'a. Niewątpliwie bardzo interesujący jest również pisany z perspektywy osoby dorosłej dziennik, być może Armanda de Polignac, jednak jego odczytanie i opracowanie wymaga większego nakładu pracy, gdyż tekst jest dość słabo czytelny, fragmentami szyfrowany, a autor świadomie unika umieszczania danych ułatwiających identyfikację osób, z którymi miał do czynienia. Dziennik ten zawiera za to kilka rysunków.

Zasady edycji

Opracowanie przeze mnie tekstu jest na obecnym etapie zaledwie szczątkowe i prowizoryczne, identyfikacja poszczególnych osób to w dużej mierze hipotezy oparte głównie na obserwowaniu relacji między nimi w różnych miejscach tekstu, na danych genealogicznych i na znanych faktach z historii powszechnej. Rzetelne opracowanie dzienników będzie wymagało kwerend, przede wszystkim w archiwum tulczyńskim², zestawień z relacjami innych członków rodziny i osób z otoczenia Polignaców w ich pamiętnikach i korespondencji. Dotąd nie dotarłem też do ważnych, a niedostępnych w Polsce opracowań dziejów rodu Polignaców³. Ze względu na wymagania czasowe niniejszej publikacji musiałem z takich badań tymczasowo zrezygnować.

Publikację fragmentów dzienników zamieszczam w aneksie źródłowym. Poprzedzam ją szkicem o dziejach rodu Polignaców do XVIII wieku i biogramami występujących w tych fragmentach członków rodziny autorów. Inne zidentyfikowane postaci otrzymały krótkie notki w przypisach.

Do publikacji w „Studiach Wilanowskich” zdecydowałem się przedstawić opis spotkania Armanda, Jules'a i Melchiora de Polignac z księżną Izabelą z Czartoryskich Lubomirską i Henrykiem Lubomirskim w relacji Melchiora oraz Jules'a, w transkrypcji i przekładzie, a także przekład dziennika Jules'a de Polignac z kilku pierwszych miesięcy roku 1794. Pierwsze dwa fragmenty wybrałem ze względu na wątek relacji osobistych polsko-francuskich z udziałem postaci z kręgu Wilanowa. Przekład dziennika Jules'a de Polignac z początku 1794 roku stanowi, w ramach objętościowych niniejszej publikacji, prezentację wielowątkowego fragmentu o rozwijającej się narracji. W 1794 roku Jules de Polignac kończył czternaście lat i jego dziennik z tego okresu, w porównaniu z dziennikami młodszych od niego Melchiora de Polignac i Edmonda de Villerot, zawiera więcej spostrzeżeń i opisów wykraczających poza proste odnotowanie czynności dnia czy streszczenie lektury. Obszerniejszy fragment przekładu, obejmujący pobyt w Kittsee, zostanie zamieszczony na portalu Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

2 Archiwum Państwowe w Kijowie, fond 49.

3 Na przykład G. Martin, *Histoire et généalogie de la Maison de Polignac*, Paris 2002.

Transkrypcję tekstu zamieszczam tylko dla fragmentów opisujących spotkanie z Lubomirskimi i zachowałem w niej oryginalną pisownię i interpunkcję. Pozwoli to Czytelnikowi zorientować się w charakterze oryginału i jednocześnie nie zajmuje zbyt dużo miejsca, wykorzystanego w niniejszej publikacji na przekład. Skróty w przekładzie, obejmujące większość streszczeń lektury, zaznaczam [...], wyrazy wątpliwe [?], natomiast opuszczone fragmenty nieczytelne [...?].

Legendarne początki

Legendarne przekazy kultywowane w rodzie wskazywały na jego protoplastę w osobie kapłana Apollona i podobieństwo brzmienia nazwiska do imienia tego bóstwa. Świątynia Apollona z wyrocznią miała znajdować się w Owerni, w odległości pięciu kilometrów na północny zachód od Puy, w miejscu, na którym następnie zbudowano zamek Polignac. Krewnym przodków Polignaców był rzekomo święty Sydoniusz Apolinary (Gaius Sollius Modestus Sidonius Apollinaris), Ojciec Kościoła, biskup Clermont, dyplomata i poeta rzymski galijskiego pochodzenia⁴. Mimo odkrycia w ruinach zamku kilku starożytnych zabytków, takich jak kamienna maska, inskrypcja, studnie, nie ma jednak przekonujących dowodów na istnienie tam świątyni Apollona⁵.

Nazwisko Polignac pojawia się w czasach karolińskich. Pochodzi od nazwy równiny z górującym nad nią zamkiem, wzniesionym na bazaltowym, wulkanicznym wzgórzu. Takie znaczenie (wyniesienie, podium) miało słowo *podianac*⁶. Trudno ustalić pokrewieństwo między pierwszymi znanymi panami okolicy (Armand de Polignac, IX wiek) a rodziną Saint-Paulien, wicehrabiów Velay, którzy jako właściciele zamku od XI wieku zwali się „de Polignac”. Również dzieje tej rodziny przed XI wiekiem pozostają niejasne. Prawdopodobnie byli oni potomkami zamieszkującego te okolice od II wieku przed Chrystusem celtyckiego plemienia zwanego przez Cezara Vellaviis⁷.

Rycerze

Polignacowie brali udział w wyprawach krzyżowych. W czasie pierwszej krucjaty wyróżnił się Herakliusz II, zmarły od ran pod murami Antiochii w 1098 roku. Dwóch przedstawicieli rodu, Stefan (Étienne) w XI wieku i Armand w XIII wieku, zostało biskupami Puy.

Jednak stosunki między panami świeckimi a władzą duchowną nie układały się dobrze z powodu zatargów o myto pobierane na szlaku pielgrzymkowym do Najświętszej Maryi Panny z Puy. Niektórzy Poli-

4 Sydoniusz Apolinary, *Listy i wiersze*, tłum. Mieczysław Brożek, Kraków 2004.

5 Stan badań na ten temat podsumowuje A. Pau, *L'invention de Polignac*, Montpellier 2007.

6 <http://www.fondationspolignac.com/fr/> (dostęp: 17 III 2017).

7 *Commentarii de Bello Gallico*, VII, 75: *Vellaviis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverant*.

gnacowie posuwali się do napaści rabunkowych na pielgrzymów, kupców, a nawet na klasztory. W 1166 roku król Ludwik VI Gruby wysłał przeciw niesfornym wicehrabiom oddziały interwencyjne pod wodzą swego syna Ludwika. By zaprowadzić porządek, Ludwik Młodszy czasowo uwięził Poncjusza (Pons) III i jego syna Herakliusza III.

Ród wicehrabiów Valey de Polignac wygaś w linii męskiej w 1385 roku. Jego żeńska przedstawicielka, Walpurgia (Valpurge), poślubiła w 1349 roku Wilhelma (Guillaume) de Chalencon i odtąd nazwisko Polignac nosić będą przedstawiciele tej właśnie rodziny. Ród Chalencon zamieszkiwał tę samą okolicę, był jednakże skromniejszy niż „pierwsi” Polignacowie. Jego najdawniejszym znanym przedstawicielem jest żyjący w drugiej połowie XII wieku Bertrand de Chalencon. Chalenconowie wraz z zamkiem przejmą też herb Polignaców: sześć naprzemiennych, białych i czerwonych poziomych pasów⁸, i jak się miało okazać, zdaje się, że również buntowniczy temperament w genach Walpurgii.

W XV wieku władzę królewską swego ojca przywracał nad rządzoną przez Polignaców domeną przysły Ludwik XI. Zdobył zamek w roku 1437, do tego czasu znacznie wzmocniony, a broniony przez Ludwika Armanda de Polignac. Żyjącego w XVI wieku Franciszka Armanda XVI de Polignac przezywano „Wielkim Sprawiedliwym” (*Grand Justicier*), raczej ironicznie, z powodu wielkiej liczby procesów, w których uczestniczył, a nie zgodnie ze średniowiecznym znaczeniem tytułu jako feudała uprawnionego do wymierzania sprawiedliwości. Gdy jednak mógł wybierać między dwoma królami, Franciszek Armand XVI poparł Franciszka I przeciw Karolowi V.

Od tego czasu widać pewne ustatkowanie się rodziny. Polignacowie wprawdzie wciąż starannie dbają o mury zamku, podnosząc jego militarne walory, jednak w obliczu konfliktu między królem a Ligą jest on tym razem twierdzą rojalistów⁹.

Niedługo potem, jako wnuk „Sprawiedliwego” przyjdzie na świat wybitny przedstawiciel rodu, Melchior de Polignac, człowiek oddany Kościołowi, państwu i literaturze.

Ambasador w Polsce

W artykule zamieszczonym na portalu Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie Beata Spieralska tak pisze o Melchiorze de Polignac:

Urodzony 11 października 1661 roku, został ściągnięty do Rzymu w roku 1689 przez kardynała de Bouillon. W roku 1693 został wysłany do Polski. Pamiętnikarz Philippe Dupont tak opowiada o przyjeździe Polignaca i jego pobycie na dworze Jana III Sobieskiego: „Ludwik XIV mianował ambasadorem opata de Polignac, obecnie kardynała. Ten podjął wielce ryzykowną podróż w czasie

8 We francuskiej nomenklaturze heraldycznej: *Fascé d'argent et de gueules de six pièces*.

9 <http://www.forteressedepolignac.fr> (dostęp: 17 III 2017).

wojny, jaką Francja prowadziła przeciw wszystkim. Statek, który przewoził jego służbę, srebra i meble, natknął się na burzę na Morzu Bałtyckim i był zmuszony zacumować w Rugenwalde. Gdy dowiedziano się o tym w Berlinie, gubernator portu natychmiast otrzymał rozkaz aresztowania wszystkich i przysłania ich na dwór. Król Polski, dowiedziawszy się o tym procederze, wystął skargę do króla Prus i zajął się tą sprawą tak, że lokaje zostali wypuszczeni, a mienie zwrócone. Za zastawę stołową zapłacono gotówką”. Król szybko się rozeznął w talentach tego wielkiego kardynała i w jego głębokiej wiedzy na każdy temat. Wiedzą taką dysponują tylko najświetlejsze umysły. Polignac wyrażał się elokwentnie, co bardzo się podobało królowi, czy to po łacinie, czy po francusku lub włosku. Zwłaszcza łacinę znał świetnie. Francuzi bowiem lepiej piszą niż mówią w tym języku. Król niebawem przedstawił mu swego ulubionego Jezuitę, ojca Votę. „Wydawało się, że rozmowy tych dwóch ludzi łagodzą bóle monarchy. Przy tych okazjach bowiem dużo rzadziej się uskarżał, zwłaszcza gdy się przytrafiło, że rozmówcy byli odmiennego zdania, dyskutując na tematy, które sam im proponował. Wówczas król popierał raz jednego, raz drugiego, czerpiąc przyjemność z ożywiania dyskusji, by rozrywka trwała dłużej.” Podobnie chwaliła elokwencję Polignaca Madame de Sevigné: „Jest to ten ze światowych ludzi, których umysł podoba mi się najbardziej. Wie wszystko, mówi o wszystkim, ma wszelką słodycz, żywość, uprzejmość, jakiej tylko można by sobie życzyć”. Po śmierci Jana III Sobieskiego Polignac otrzymał od Ludwika XIV zadanie doprowadzenia do wybrania na tron polski księcia de Conti. Gdy misja ta zakończyła się niepowodzeniem, został po powrocie do Francji zmuszony do pozostawania przez cztery lata na wygnaniu w swym opactwie w Bon-Port. Wykorzystał ten czas na zajęcia literackie, był bowiem znakomitym latynistą. Napisany na wygnaniu łaciński poemat liczący około dziesięciu tysięcy wierszy i zatytułowany Anty-Lukrecjusz wydany został w roku 1745. Zdaniem Woltera Polignac był „najlepszym poetą jakim można być, tworząc w martwym języku. [...] Dowiódł, że łatwiej jest komponować wiersze łacińskie niż francuskie”. W roku 1706 został wysłany do Rzymu, w czasie gdy stosunki między Ludwikiem XIV a papieżem były bardzo napięte. Później uczestniczył w negocjowaniu Traktatu w Utrechcie (1713). Został podniesiony do rangi kardynała w roku 1713. Ale już w roku 1716 musiał ponownie udać się na wygnanie do Flandrii z powodu udziału w konspiracji Cellamare skierowanej przeciw Regentowi. W roku 1726 został mianowany arcybiskupem Auch. W latach 1724–32 pełnił funkcję francuskiego ambasadora w Rzymie. Uczestniczył w konklawe, na którym wybrano Benedykta XIV. W tym czasie dał upust swej pasji naukowej, każąc prowadzić wykopaliska archeologiczne. Oprócz kariery kościelnej i dyplomatycznej odniósł też sukces w dziedzi-

nie naukowej. W roku 1704 został następcą Bossueta w Akademii Francuskiej, a w roku 1711 wybrano go również do Akademii Nauki. Zmarł 20 listopada 1741 roku¹⁰.

Biogram ten wypada uzupełnić o informację, że Melchior de Polignac, częsty gość Jana III w Wilanowie, był stryjczym pradziadem autorów nowo odkrytych dzienników.

Tymczasem zamek Polignac, z charakterystyczną wieżą, już w średniowieczu mogący pomieścić, prócz rodziny i służby, ośmiusetosobową załogę, a wciąż rozbudowywany, był główną siedzibą rodu do XVII wieku, kiedy opuszczono go na rzecz rezydencji w La Voûte-Polignac. Zaczął odtąd popadać w ruinę. Rodzina podjęła wysiłek konserwowania ruin dopiero w XIX wieku. Opieką państwa objął zamek w 1840 roku pisarz Prosper Mérimée, wówczas główny inspektor zabytków Francji. Jest obecnie w rękach prywatnych, restaurowany przez powołaną w tym celu fundację i dostępny dla zwiedzających.

Przedstawiciele starszego pokolenia Polignaców wymienieni w prezentowanych fragmentach dzienników

Dziadek (*Grand-Père*)

Źródła genealogiczne podają, że dziadkami Aglaé, Armanda, Jules'a i Melchiora de Polignac byli Louis-Héracle de Polignac, urodzony 11 stycznia 1717 roku w Paryżu, zmarły w 1792 roku w Wiedniu¹¹, i Jean-François-Gabriel de Polastron, urodzony 19 maja 1722 roku w Montpellier i stracony w Paryżu 27 czerwca 1794 roku¹². Tymczasem postać Dziadka pojawia się w dziennikach również po tej drugiej dacie. Korespondencja osób z otoczenia przynosi też dane na temat Louis-Héracle'a, podważające te zamieszczone w bazie genealogicznej Rogolo za *Genealogisches Handbuch*. Dalsze prace nad rękopisami powinny przynieść rozwiązanie zagadki tej postaci.

Tato (*Papa*)

Jules de Polignac (Armand-Jules-François) urodził się w Claye-Souilly niedaleko Paryża 7 czerwca 1745 roku jako syn wicehrabiego Héracle-Louisa de Polignac i jego pierwszej żony, Diane de Mazarin-Mancini. 7 lipca 1767 roku poślubił Yolande de Polastron (1749–1793). Małżeństwo miało czworo dzieci: Aglaé (1768–1803), Armanda (1771–1847), Jules'a (1780–1847) i Melchiora (1781–1855). Jules de Polignac, w 1770 roku porucznik w pułku Royal-Dragons, dzięki

10 B. Spieralska, *Melchior de Polignac – ambasador francuski w Polsce*, http://www.wilanow-palac.pl/melchior_de_polignac_ambasador_francuski_w_polsce.html (dostęp: 17 III 2017). Dokładnie pobyt Polignaca w Polsce opisuje Aleksandra Skrzypiet, *Francuskie zabiegi o koronę polską po śmierci Jana III Sobieskiego*, Katowice 2009, szczególnie s. 30–60.

11 Baza danych genealogicznych Roglo <http://roglo.eu/roglo?lang=fr;i=942112> (dostęp: 27 IV 2017) podaje jako źródło: *Genealogisches Handbuch des Adels Fürstliche Häuser*, 1956, s. 76.

12 *Ibidem*, <http://roglo.eu/roglo?lang=fr;i=5475122> (dostęp: 27 IV 2017).

pozycji, jaką żona zyskała na dworze królewskim, szybko awansował. W 1780 roku otrzymał tytuł księcia. W latach 1783–1789 zarządzał zamkiem w Chambord, w 1785 roku został naczelnym dyrektorem poczty. W roku 1788 uzyskał rangę generała (*maréchal de camp*). Obdarzony też został funkcjami dworskimi. Prowadził bardzo wystawny tryb życia, finansowany z budżetu królewskiego. Wraz z rodziną opuścił Francję zaraz po wybuchu rewolucji. Przez Szwajcarię, Italię i Austrię, gdzie książę był agentem dyplomatycznym Ludwika XVIII, Polignacowie trafili w 1795 roku do Cesarstwa Rosyjskiego. Książę był w Petersburgu, wraz z synami, siostrą i innymi członkami kilkunastoosobowej „kolonii”, między innymi w Tulczynie u Zofii Potockiej i w majątkach Seweryna Potockiego. Dostał od Katarzyny II ziemie na Ukrainie, a od Pawła I na Litwie. Być może okazywaną jemu i rodzinie życzliwość zawdzięczał kontaktom masońskim. Po pobycie w 1802 roku w Szkocji u królewskiego brata, hrabiego Artois, wrócił do Rosji. W okresie restauracji był parem Francji. Zmarł w Petersburgu 21 września 1817 roku.

Ciotka (*ma Tante*)

Diane de Polignac (Diane-Louise-Augustine). Urodziła się w Paryżu 14 października 1846 roku. Siostra Jules’a de Polignac (1745–1817). W 1773 roku została damą do towarzystwa hrabiny Artois, a w 1778 – damą dworu Elżbiety, siostry Ludwika XVI. Otrzymała tytuł hrabiny. To właśnie odwiedzając szwagierkę w Wersalu, Yolande de Polignac poznała królową. Pamiętnikarze znający Diane w tym okresie nie wyrażają się pochlebnie o jej urodzie i charakterze. Ze związku z żonatym markizem Jeanem de Beaumont-Autichamp miała syna Edmonda, noszącego nazwisko Villerot (1781–1805). Towarzyszyła wraz z synem Polignacom na emigracji. Od 1795 roku przebywała z dziećmi księcia Polignac na Ukrainie, w Tulczynie Zofii Potockiej i w majątkach Seweryna Potockiego. Tutaj wykazała się hartem ducha, organizując, początkowo w bardzo skromnych warunkach, życie kilkunastoosobowej kolonii emigrantów z dziećmi. Zmarła w Rosji około roku 1819. Jest autorką *Journal d’Italie et de Suisse* (1789) i *Mémoires sur la vie de la duchesse de Polignac* (1796), których lektura w zestawieniu z tekstem odkrytych dzienników Polignaców będzie pomocą w ich opracowaniu. Portretowana między innymi przez Vigée-Le Brun.

il. 34

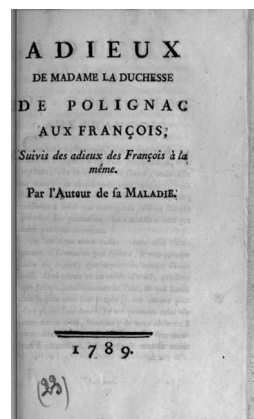
Yolande księżna de Polignac, Élisabeth Louise Vigée-Le Brun, ryt. John Thomas Simth, wyd. J. Mawman, 1815, Bibliothèque nationale de France

Mama (*Maman*)

Yolande de Polastron (Gabrielle-Yolande-Claude-Martine) (il. 34) urodziła się 8 września 1749 roku. Była córką Jean-François-Gabriela, hrabiego Polastron i jego pierwszej żony, Jeanne-Charlotte Hérault de Vaucresson. 7 lipca 1767 roku poślubiła Jules’a de Polignac (1745–1817). W 1775 roku Yolande poznała w Wersalu królową Marię Antoninę i nawiązała z nią serdeczną przyjaźń. Została guwernantką królewskich dzieci, organizowała rozrywki dla królowej

i dworu. Yolande de Polignac nie była powszechnie lubiana przez zwykłych poddanych Ludwika XVI i osoby z otoczenia króla. Przypisuje się jej wielki wpływ na królową, co miało skutkować faworyzowaniem rzekomego kochanka Yolande, hrabiego Vaudreuil, jej męża i innych członków rodziny oraz przeznaczaniem ogromnych kwot z kasy królewskiej na wystawny tryb życia protegowanych. Z romansu Yolande de Polignac z hrabią Artois, przyszłym Karolem X, miał się rzekomo narodzić Jules. Wraz z rodziną była wśród osób, które jako pierwsze opuściły Francję po wybuchu rewolucji. Chora na raka lub gruźlicę zmarła w Wiedniu 9 grudnia 1793 roku, zaraz po otrzymaniu wiadomości o straceniu Marii Antoniny. Yolande jest najsłynniejszą przedstawicielką rodu Polignaców, bohaterką kultury masowej. Już za życia denuncjowano ją w pamfletach (il. 35), potem prawdziwe lub wymyślone epizody z jej udziałem przedstawiano w powieściach i filmach fabularnych, a nawet w manga i anime. Była też wielokrotnie portretowana, zarówno przez Élisabeth Vigée-Le Brun, jak i innych artystów.

il. 35

Adieux de Madame la Duchesse de Polignac aux François, pamflet na księżnę de Polignac, 1789, Bibliothèque nationale de France

Pokolenie autorów dzienników

Książę Guiche (*le Duc de Guiche*)

Antoine-Louis-Marie de Gramont. Urodził się 17 sierpnia 1755 roku. Został kapitanem gwardii przybocznej Ludwika XVI. 11 lipca 1780 roku poślubił w Wersalu Aglaé de Polignac, córkę Jules'a i Yolande. Para miała troje dzieci: Corisande (1782–1865), Aglaé (1787–1842) i Antoine-Agénora (1789–1855). Na emigracji książę Guiche między innymi kierował administracją domu królewskiego w Koblencji. W 1796 roku walczył w randze generalskiej (*maréchal de camp*) w armii księcia Kondeusza. Następnie towarzyszył Ludwikowi XVIII. Służył w armii brytyjskiej jako kapitan. W 1814 roku wrócił do Francji jako adiutant księcia Angoulême i znów objął funkcję kapitana królewskiej gwardii przybocznej, ale pełnił też funkcje na szczeblu dywizyjnym. Został parem Francji. W czasie „stu dni” przebywał w Hiszpanii. Opowiadał się za silną władzą królewską. Głosował za skazaniem na śmierć marszałka Ney. Po rewolucji lipcowej zaprzysiął wierność Ludwikowi Filipowi. Zmarł w Paryżu 28 sierpnia 1836 roku. Dziedziczył tytuły księcia Guiche i księcia Gramont.

Siostra (*ma Sœur*)

Aglaé (Aglaé-Louise-Françoise-Gabrielle), córka Jules'a i Yolande Polignaców. Urodziła się 7 maja 1768 roku. W wieku dwunastu lat poślubiła w Wersalu Antoine-Louis-Marie de Gramont i została księżną Guiche. Matka Corisande (1782–1865), Aglaé (1787–1842) i Agénora (1789–1855). Zginęła 30 marca 1803 roku w pożarze pałacu Holyrood w Edynburgu. Kilkakrotnie portretowana, między innymi przez Élisabeth Vigée-Le Brun.

Armand

Armand-Jules-Marie-Héraclius de Polignac. Najstarszy syn Jules'a i Yolande Polignaców. Urodził się 17 stycznia 1771 roku w Paryżu. Wybrał karierę wojskową. Wraz z rodziną wyemigrował po wybuchu rewolucji. 6 września 1790 roku poślubił w Carpanedo (dziś Albignasego) pod Wenecją Idalie-Linę de Neukirchen de Nyvenheim. W 1800 roku przybył do Londynu. Następnie wraz z bratem Jules'em potajemnie przedostał się do Francji. Obaj uczestniczyli w spisku przygotowującym zamach na pierwszego konsula. Bonaparte zamach przeżył, a spiskowcy zostali ujęci. Armanda skazano na śmierć, jednak żona wybłagała mu u Bonapartego zmianę wyroku na areszt do czasu zawarcia przez Francję pokoju, a następnie deportację. Jednak obu braciom przedłużono uwięzienie i zdołali się z niego wydostać dopiero w styczniu 1814 roku, gdy armie koalicyjne wkraczały do Francji. W okresie restauracji Burbonów Armand de Polignac otrzymał rangę generała (maréchal de camp). Po zmarłym w 1817 roku ojcu odziedziczył tytuł księcia i zasiadł w Izbie Parów. Obsypyany zaszczytami przez Ludwika XVIII i Karola X, wycofał się z życia publicznego po rewolucji lipcowej 1830 roku, odmawiając przysięgi wierności Ludwikowi Filipowi. Zmarł 1 marca 1847 roku w Saint-Germain-en-Laye. Nie miał potomków. Tytuł księcia Polignac odziedziczył po nim brat Jules.

Idalia (*Idalie*)

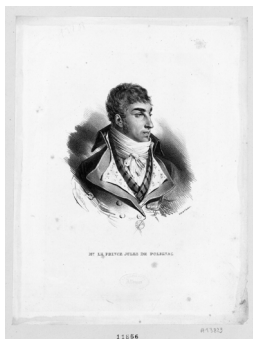
Idalie-Jeanne-Lina, córka Bernarda van Neukirchen genaamd Nijvenheim i Jacoby Antonii Mom. Urodziła się 26 czerwca 1775 roku w Batawii (dzisiejszej Dżakarcie). Żona Armanda de Polignac. Zmarła 13 września 1862 roku w Paryżu.

Juliusz (*Jules*)

Jules-Auguste-Armand-Marie de Polignac, drugi syn Jules'a i Yolande Polignaców urodził się 1 maja 1780 roku (il. 36). Na emigracji, a następnie we Francji jako rojalistyczny konspirator dzielił losy brata Armanda. Po restauracji Burbonów został w 1815 roku parem. Jules de Polignac miał ultramonarchistyczne poglądy. Ich źródeł można się doszukiwać w przeżyciach z dzieciństwa, przynoszących rozczarowanie do liberalnych idei. Prawdopodobnie nauczyciel domowy braci Polignaców jeszcze z okresu pobytu w Wersalu, próbujący zaszczerpić uczniom myśli o konieczności reformy państwa, został potem stracony na gilotynie. W każdym razie lektura dziecięcego dziennika Jules'a rzuca pewne światło na proces kształtowania się jego poglądów. Jako polityk Jules de Polignac sprzeciwiał się liberalizacji rządów lansowanej przez Ludwika XVIII. Był aktywnym członkiem stronnictwa ultrasów, dążącego do konstytucyjnej, jednak silnej władzy króla „z bożej łaski”. Już za panowania Karola X, jako ambasador w Londynie Polignac uczestniczył w przygotowaniach traktatu, którym mocarstwa europejskie wsparły dążenia niepodległościowe Grecji. W 1829

il. 36

Jules książę de Polignac, ryt. „Julien”, wyd. Lith. de V. Ratier, 1826–1830, Bibliothèque nationale de France

roku został ministrem spraw zagranicznych, a następnie szefem rządu. Jules de Polignac był bardzo pobożny, twierdził, że wskazówki do rządzenia otrzymał od Matki Boskiej. Konserwatysta, do gabinetu, na którego czele stanął, dobrał sobie jednak również ministrów o umiarkowanie liberalnych poglądach. Znieważenie francuskiego konsula w Algierze przez formalnie podległego Turcji władcę Algierii stało się pretekstem do najeżdżania tego kraju przez wojska francuskie. Osłabienie Turcji i spodziewane korzyści z kolonizacji miały wzmocnić Francję na arenie międzynarodowej, jednak nie pomogły Polignacowi i Karolowi X w zdobyciu poparcia społecznego. Antyliberalna polityka wewnętrzna doprowadziła do rewolucji i utraty tronu przez Burbonów. Sądzony przez parów, Polignac został skazany na więzienie, zamienione w 1836 roku na banicję. Udał się do Anglii, po kilku latach zezwolono mu na powrót do Francji. Jest autorem *Considérations politiques* (1832) i *Études historiques, politiques et morales* (1845). Tytułem księcia rzymskiego (*prince*) został obdarzony przez papieża w 1820 roku, tytuł księcia Polignac (*duc*) odziedziczył po bracie Armandzie w 1847 roku, niespełna miesiąc przed śmiercią. Zmarł 30 marca 1847 roku w Saint-Germain-en-Laye. Jules de Polignac był dwukrotnie żonaty: ze Szkotką Barbarą Campbell (1788–1819) i z Angielką Mary Charlotte Parkyns, wdową Choiseul Beaupré (1792–1864). Miał siedmioro dzieci. Syn z pierwszego małżeństwa, Jules-Armand, odziedziczył po nim tytuł, który obecnie nosi jego potomek, urodzony w 1946 roku Armand-Charles, 8. książę Polignac. Odkryty w Łańcucie dziennik Jules'a de Polignac obejmuje lata 1790–1794, czyli okres pobytu w Rzymie, Wenecji, Wiedniu i na zachodzie Węgier (dzisiejsze pogranicze Burgenlandu i Słowacji). Brakuje zapisów Jules'a z roku 1795, te z roku 1792 ograniczają się do notowania pogody. Niektóre wpisy mają charakter listów do bliskich, wierszyków im dedykowanych. Są tam też streszczenia lektury i notatki z języka greckiego.

Melchior

Camille-Henri-Melchior de Polignac urodził się w Wersalu 27 grudnia 1781 roku jako czwarte dziecko Jules'a i Yolande Polignaców. W 1815 roku został generałem (*maréchal de camp*). Był też zarządcą zamku Fontainebleau i burmistrzem przyległego miasta. W 1810 roku poślubił Marie Le Vassor de La Touche de Beauregard. Para miała sześcioro dzieci. Melchior de Polignac zmarł w Fontainebleau 2 lutego 1855 roku. Jego prawnuk, Pierre de Polignac, poślubił Charlotte Grimaldi i przyjął nazwisko żony. Z tego związku w 1923 roku narodził się Rainer, książę Monako w latach 1949–2005, ojciec aktualnego księcia, Alberta II.

Dziennik Melchiora de Polignac odkryty w Łańcucie obejmuje okres od 1 stycznia 1790 roku do 27 sierpnia 1795 roku. W porównaniu z dziennikiem Jules'a, dziennik prowadzony przez jego młodszego

brata zawiera mniej spostrzeżeń, przeważają w nim odnotowania czynności wykonywanych w ciągu dnia, streszczenia lektur. Może jednak stanowić cenne źródło, czytany w zestawieniu z innymi źródłami. Młodzi Polignacowie uczyli się kilku języków: greckiego, łacińskiego, angielskiego, włoskiego, niemieckiego i rosyjskiego. W dzienniku Melchiora zdarzają się wpisy sporządzane dla wprawy po włosku. Gdziekolwiek widać poprawki inną ręką, być może nauczyciela.

Edmund (*Edmond*)

Edmond de Villerot (również Karl), syn Diany de Polignac i Jeana de Beaumont-Autichamp (1738–1831). Urodził się w pod koniec 1781 lub na początku 1782 roku. Towarzyszył matce i Polignacom na Emigracji. W Rosji wstąpił do armii, w 1798 roku został porucznikiem w Pułku Azowskim. Używał też imienia Karl i otczestwa Pawłowicz albo Karłowicz. Jako pułkownik w Preobrażeńskim Pułku Gwardii poległ pod Austerlitz 2 grudnia 1805 roku. Był żonaty z Elizawietą Apraksiną, nie miał dzieci.

Dziennik Edmonda obejmuje okres od 22 sierpnia do końca listopada 1789 roku i rok 1790, przy czym autorowi czasem myliły się daty, jest w dzienniku na przykład wpis z 31 listopada 1789 roku. Zaczyna się jeszcze w czasie pobytu rodziny w Szwajcarii, więc niejako uzupełnia dziennik i Jules'a i Melchiora o kilka wcześniejszych miesięcy. Pisany jest dość niewyraźnym charakterem pisma. Po opracowaniu może stanowić cenne źródło w zestawieniu z innymi.

Ludwik (*Louis*)

Prawdopodobnie Louis de Polignac, urodzony około 1781 roku syn Louis-Héracle'a de Polignac i jego drugiej żony, Madeleine-Elizabeth de Fleury. Formalnie należałby więc do pokolenia rodziców autorów. Dysponuję tymczasem sprzecznymi danymi na temat tej postaci.

Najmłodsze pokolenie rodu

Korysanda (*Corisande*, „*Corisandre*”)

Corisande de Gramont (Corisande-Armandine-Léonie), najstarsza z dzieci księcia Guiche i Aglaé de Polignac. Urodziła się 5 października 1782 roku. Przeżyła pożar w Edynburgu, w którym zginęła jej matka. 28 lipca 1806 roku wyszła za mąż za Charles'a Augustusa Bennetta i po odziedziczeniu przez męża tytułu została hrabiną Tankerville. Mieli dwoje dzieci. Zmarła 23 stycznia 1865 roku. Portretowana przez Élisabeth Vigée-Le Brun.

Aglaja (*Aglae*)

Aglaé de Gramont (Antoinette-Gabrielle-Aglae), córka księcia Guiche i Aglaé de Polignac. Urodziła się w Wersalu 17 stycznia 1787 roku. W październiku 1805 roku wyszła w Petersburgu za mąż za generała Aleksandra Dawidowa, z którym miała troje dzieci. Owdowiawszy,

w 1831 roku poślubiła Horacego Sebastiani della Porta. Aglaé zmarła 21 stycznia 1842 roku w Paryżu. Portretowała ją między innymi Élisabeth Vigée-Le Brun.

Agenor

Héraclius-Agénor de Gramont, syn księcia Guiche i Aglaé de Polignac. Urodził się w Wersalu 17 czerwca 1789 roku. Towarzyszył rodzinie na emigracji. Został oficerem rosyjskim, a potem brytyjskim i w latach 1808–1809 walczył w Hiszpanii i Portugalii. Następnie przeniknął do Francji i włączył się do rojalistycznej konspiracji. Został adiutantem Ludwika, księcia Angoulême, reprezentującego na kontynencie przebywającego w Anglii Ludwika XVIII. Szybko awansował i w kwietniu 1815 roku otrzymał rangę generalską (*maréchal de camp*). W czasie „stu dni” przebywał w Niemczech. W sztabie księcia Angoulême odbył kampanię hiszpańską 1823 roku. Upadek Burbonów w 1830 roku spowodował, że znów znalazł się na emigracji. Wraz z księciem Angoulême przebywał w Szkocji, następnie w Czechach. Do Francji powrócił w 1833 roku. Zmarł w 1855 roku. Żonaty z Idą d’Orsay, miał sześcioro dzieci. Odziedziczył tytuły księcia Guiche i księcia Gramont jako Antoni IX.

SUMMARY

Some members of the Polignac family and their diaries held in the Łańcut Castle Museum Library

The Polignacs were an aristocratic family originating from central France. One of its notable members was Cardinal Melchior de Polignac (1661–1741), a diplomat, ambassador in Warsaw (1693–1697) and neo-Latin poet. Another notable figure of this family was Yolande-Gabrielle née Polastron (1749–1793), wife of Jules de Polignac, the first Duke of Polignac (1746–1817).

Close friend of Queen Marie-Antoinette and the governess of the royal children, Yolande-Gabrielle was unpopular, because the family benefited from her position at the royal court. After the storming of the Bastille in 1789, the Polignacs fled France and made their way through Switzerland, Italy, Austria (where Yolande-Gabrielle died) to the eastern borderlands of the Polish-Lithuanian Commonwealth, which was under Russian rule after the partitions.

There the duke, his children: Aglaé, Armand, Jules and Melchior, as well as other members of the “colony”, were received as guests at Tulczyn, Zofia Potocka’s palace.

The young Jules (1780–1847), who later was to become French prime minister (1829–30), his brother Melchior (1781–1855), Albert II of Monaco’s ancestor, and their cousin Edmond de Villerot (1781–1804) left their diaries, written in exile, at Tulczyn. Unsigned and consigned

to oblivion, the manuscripts shared the fate of the Potockis' renowned but dispersed Tulczyn library. In the year 1930 the manuscripts found their way to Łańcut, where they were held as not attributed to any authors.

The author of the article, a researcher of the Potocki family, has recently established the true provenance of these diaries as being authored by members of the Polignac family and presents, in his own translation, Melchior and Jules' account of the Polignacs' encounter with the art collector and patroness Princess Izabela Lubomirska née Czartoryska and her ward Henryk Lubomirski in Vienna on 29 August 1791, as well as Jules' diary from his first few months of the year 1794.

The diaries recently discovered at Łańcut, over two thousand pages in total, cover the period from 1789 to 1795 and include a partly encrypted volume written by an adult person, perhaps the eldest of the duke's sons, Armand (1771–1847). The documents are subject to ongoing research and historical analysis.

Keywords: Polignac, France, Tulczyn, Łańcut, diaries, French Revolution, emigration

- s. 61 (il. 18) Wielka Herkulanka, 320–330 r. n.e., marmur, nr inw. Hm 326, wł. bpk / Staatliche Kunstsammlungen Dresden, fot. Ingrid Geske
- s. 64 (il. 19) Rzut poziomu parteru i pierwszego piętra projektowanego Pawilonu Sztuk Pięknych, Piotr Aigner, 1816, sygn. R.4821/WAF.56, wł. Biblioteka Narodowa
- s. 66 (il. 20) Kolekcja rzeźb we wnętrzach Stallhofu w Dreźnie, Johann Gottlob Matthew, 1794, sygn. 0261947, wł. Deutsche Fotothek, fot. Hans Reinecke
- s. 68 (il. 21) Awers medalu wybitego z okazji utworzenia Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, proj. F.K. Stuckhart, 1818, nr inw. ZKW.N.830/2810, wł. Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum Rezydencja Królów i Rzeczypospolitej, fot. Andrzej Ring, Lech Sandzewicz
- s. 72 (il. 22) Mała Herkulanka w Sali Kolumnowej Budynku Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, fot. Adam Tyszkiewicz

Johann Caspar Lavater, Johann Heinrich Füssli i Felix Hess u Johanna Joachima Spaldinga w Barth. Rycina Christiana von Mechla z Kolekcji Wilanowskiej

Katarzyna Adamska, Monika Michalowicz

- s. 76 (il. 23) Eberhard Siegfried Henne wg rysunku Heinricha Füsslego, *I. Casp. Lavater, Felix Hess und Heinrich Füessli bey Spalding zu Barth in Schwedisch Pommern im Jahr 1763*, wyd. Christian von Mechel, Berlin 1810, sygn. I.G.30.751, wł. Biblioteka Narodowa
- s. 79 (il. 24) Johann Heinrich Lips wg rysunku Heinricha Füsslego, *Wie Tell zur Barbier durch's Fenster kömmt*, w: *Henrich Fuessli's Sämmtliche Werke...*, Zürich 1806, cz. 1, nr 6, wł. Metropolitan Museum of Art
- s. 85 (il. 25) Balthasar Friedrich Leizel, *Experience Aerostatique faite Versailles le 19 sept. 1783...*, sygn. I.G 9095, wł. Biblioteka Narodowa
- s. 87 (il. 26) Daniel Chodowiecki, *Cabinet d'un peintre. Dedié a Madame Marie Henriette Ayer, veuve de feu Mr G. Chodowiecki...*, Berlin 1771, sygn. 1863,0613.155, wł. British Museum

Wizja Laurentyny Stanisława Kostki Potockiego i Sala Kolumnowa Uniwersytetu Warszawskiego. Kilka nowych uwag

Jerzy Miziolek

- s. 94 (il. 27) Projekt Muzeum Sztuk Pięknych, Giuseppe Manocchi, wg wskazówek Stanisława Kostki Potockiego, akwarela, sygn. R.5014/WAF.67, wł. Biblioteka Narodowa
- s. 95 (il. 28) Sala Kolumnowa dawnego Muzeum Sztuk Pięknych Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego, 2012, fot. Małgorzata Przybyszewska
- s. 97 (il. 29) Projekt Biblioteki Publicznej, Stanisław Kostka Potocki, szkic piórkiem, 1779, Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 255, s. 20, wł. Archiwum Główne Akt Dawnych
- s. 101 (il. 30) Wnętrze sali posiedzeń w York, wzniesione tuż po 1730 r. przez Lorda Burlingtona, wł. Historic England Archive
- s. 102 (il. 31) Wnętrze kościoła św. Sabiny na Awentynie w Rzymie, fot. Jerzy Miziolek

Konferencja „Literacka spuścizna Stanisława Kostki Potockiego”. Sprawozdanie

Magdalena Partyka

- s. 112 (il. 32) Inauguracja konferencji w Sali Białej wilanowskiego muzeum. Na zdjęciu widoczni (od lewej): Tomasz Chachulski z Pracowni Literatury Oświecenia IBL i Wydziału Nauk Humanistycznych UKSW, Dorota Folga Januszewska – z-ca dyrektora muzeum, oraz Paweł Jaskanis, dyrektor Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; fot. Wojciech Holnicki

Przedstawiciele rodu Polignaców i ich dzienniki w zbiorach Muzeum – Zamku w Łańcucie

Stanisław Schabowski

- s. 115 (il. 33) Grzbiet okładki dziennika Jules'a de Polignac, sygn. B.III.5 21694, wł. Biblioteka Muzeum – Zamku w Łańcucie
- s. 122 (il. 34) Yolande, księżna de Polignac, wg obrazu Élisabeth Louise Vigée-Le Brun, ryt. John Thomas Simth, wyd. J. Mawman, 1815, sygn. ark:/12148/btv1b6942378k, wł. Bibliothèque nationale de France
- s. 123 (il. 35) *Adieux de Madame la Duchesse de Polignac aux François* – pamflet na księżnę de Polignac, 1789, sygn. ark:/12148/bpt6k9692946g, wł. Bibliothèque nationale de France

- s. 124 (il. 36) Jules, książę de Polignac, ryt. „Julien”, wyd. Lith. de V. Ratier, 1826–1830, sygn. ark:/12148/btv1b540010536, wł. Bibliothèque nationale de France
- s. 131 (il. 37) Henryk Lubomirski jako Amfion grający na lirze w otoczeniu najad przedstawiających Yolande de Polignac, jej córkę Aglaé de Guiche i Julię Lebrun – córkę malarki, Élisabeth Louise Vigée-Le Brun, fotografia obrazu, sygn. ark:/12148/btv1b84189265, wł. Bibliothèque nationale de France

Hrabia Franciszek Potocki (1788–1853) – zapomniany kolekcjoner dzieł sztuki

Agnieszka Woźniak-Wieczorek

- s. 160 (il. 38) *Portret hrabiego Franciszka Potockiego (1788–1853), syna hrabiego Wincentego Potockiego i Anny z Mycielskich*, Charles Etienne Pierre Motte (1785–1836), litografia, 1825–1836, sygn. G.10347/III, wł. Biblioteka Narodowa
- s. 164 (il. 39) *Relikwiarz Czerwiński*, lit. Henryk Walter, rys. Bolesław Podczaszyński i Jan Drewnańczyński, wyd. Maksymilian Fajans (1825–1890), chromolitografia, sygn. DI 5642/H1, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie

Kolekcja obrazów hrabiego Franciszka Potockiego (1788–1853) w świetle wybranych źródeł archiwalnych

Agnieszka Woźniak-Wieczorek

- s. 175 (il. 40) *Katalog Obrazów* [Franciszka Potockiego], Archiwum Gospodarze Wilanowskie, Archiwum Franciszka Potockiego, sygn. 145, s. 1, wł. Archiwum Główne Akt Dawnych
- s. 176 (il. 41) *Prorok Zachariasz(?)*, Jan Lievens (1607–1674), przypisywany, 1630 – ok. 1650, ol., pl., nr inw. 1188, wł. Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki, fot. Anna Stankiewicz

Potoccy i znajomi w żartobliwych portretach Franciszka Marii Lanciego

Dorota Folga Januszewska

- s. 195 (il. 42.1) Karykatura Augusta Potockiego z ojcem Aleksandrem(?), Franciszek Maria Lanci, pol. XIX w., papier, akwarela, ołówek, piórko, wym. 18 x 25,3 cm, nr inw.

Wil.6240/12, wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot. Wojciech Holnicki

- s. 195 (il. 42.2) Karykatura Augusta Potockiego i Wawrzyńca Karkowskiego, Franciszek Maria Lanci, 1848, papier, akwarela, ołówek, piórko, wym. 17,8 x 25,3 cm, nr inw. Wil.6240/11, wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot. Wojciech Holnicki
- s. 195 (il. 42.3) Karykatura Augusta Potockiego, jego żony Aleksandry i Franciszka Marii Lanciego, Franciszek Maria Lanci, 1850, papier, akwarela, ołówek, piórko, wym. 18,3 x 25,4 cm, nr inw. Wil.6240/18, wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot. Wojciech Holnicki
- s. 196 (il. 43.1) Karykatura Franciszka Potockiego i jego żony Karoliny, *Franc ... le Téméraire*, Franciszek Maria Lanci, 1848, papier, akwarela, ołówek, piórko, wym. 17,9 x 25,3 cm, nr inw. Wil. 6240/19, wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot. Wojciech Holnicki
- s. 196 (il. 43.2) Karykatura Franciszka Potockiego i jego żony Karoliny, *Franc ... le Téméraire*, L. Kiel(?), ok. 1800–1850, nr inw. 1939.0711.3.28, wł. British Museum
- s. 196 (il. 43.3) Karykatura Franciszka Potockiego i jego żony Karoliny, *Franc ... le Téméraire*, Franciszek Maria Lanci, papier, akwarela, ołówek, werniks, wym. 26,5 x 18,4 cm, nr inw. NB 3040, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie
- s. 197 (il. 44.1) Karykatura Franciszka Potockiego i jego żony Karoliny, *Le Cancan illustré*, Franciszek Maria Lanci, 1850, papier, akwarela, ołówek, piórko, wym. 17,8 x 25,3 cm, nr inw. Wil. 6240/20, wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot. Wojciech Holnicki
- s. 197 (il. 44.2) Karykatura Franciszka Potockiego i jego żony Karoliny, *Le Cancan illustré*, L. Kiel(?), ok. 1800–1850, nr inw. 1939,0711.3.31, wł. British Museum
- s. 197 (il. 45.1) Karykatura Onufrego Dzianotty, *Le Docteur Enfantin*, Franciszek Maria Lanci, 1849, papier, akwarela, ołówek, piórko, wym. 18,2 x 25,4 cm, nr inw. Wil.6240/6, wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot. Wojciech Holnicki

cyfrowych, w szczególności projektami związanymi z technologią hologramu, mappingu architektonicznego oraz grafiki i animacji CGI 3D.

(marekletkiewicz@wp.pl)

Monika Michałowicz, studiowała w Instytucie Historii Sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, gdzie później obroniła doktorat poświęcony Luigiemu Lanzemu. Pracowała w Katedrze Teorii Sztuki i Historii Doktryn Artystycznych KUL; obecnie pracownik Zakładu Zbiorów Ikonograficznych Biblioteki Narodowej.

(m.michalowicz@bn.org.pl)

Jerzy Miziołek, absolwent UJ, profesor historii sztuki i tradycji antyku w Instytucie Archeologii UW. Był m.in. stypendystą Instytutu Warburga w Londynie, Center for Advanced Study in the Visual Arts at the National Gallery of Art w Waszyngtonie i Getty Research Institute w Los Angeles. Autor wielu rozpraw, artykułów i recenzji oraz książek, w tym: *Soggetti classici sui cassoni fiorentini alla vigilia del Rinascimento* (1996), *Uniwersytet Warszawski, dzieje i tradycja* (2005, angielska wersja 2015), *Chopin among Artists and Scholars* (2010), *Pod opieką muz. Pałac Czartoryskich-Potockich w Warszawie* (2013, wersja angielska 2014), *Nel segno di Quo vadis* (2016). Ponadto pomysłodawca i redaktor kilku prac zbiorowych, m.in. *Falsifications in Polish Collections and Abroad* (2001) i *Chopin e l'Italia* (2015).

(jermiziolek@gmail.com)

Iwona Ochocka, st. bibliotekarz w bibliotece Muzeum Króla Jana III w Wilanowie; badaczka historii zbioru Dawnej Biblioteki Wilanowskiej, kurator wystawy w wilanowskim muzeum „*Arlekin na świat urażony*. W dawnym teatrze dworskim” (2008); autorka – razem z Anną Ruszkowską – scenariusza wystawy na temat muzyki i tańca w pałacu wilanowskim w XVII–XIX w.

(iochocka@muzeum-wilanow.pl)

Magdalena Partyka, doktorantka literaturoznawstwa na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; badaczka podróżopisarstwa drugiej połowy XVIII stulecia, a także związków kulturalnych Polski i Włoch. Publikowała m.in. w tomach: *Oświecenie (nie tylko) w szkole...* (2012); *Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku* (2014); *Seminaria bielańskie. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej* (2015); *Polska i Włochy w dialogu kultur* (2017); a także w czasopiśmie „Colloquia Litteraria”.

(mpartyka@o2.pl)

Agnieszka Pawlak, konserwatorka malarstwa i rzeźby polichromowanej, absolwentka Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki (ASP Warszawa); starszy konserwator w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, od 2007 r. odpowiedzialna za opiekę prewencyjną nad zbiorami, od 2013 r. zastępca kierownika Działu Prewencji i Konserwacji w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. W 2013 roku ukończyła podyplomowe studia *Nowoczesne techniki analityczne dla konserwacji obiektów zabytkowych* na Wydziale Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Od 2009 roku w pałacu wilanowskim prowadzi projekty związane z monitoringiem światła, od 2013 jest kuratorem projektu *Magazyny Zbiorów otwarte dla publiczności*.

(apawlak@muzeum-wilanow.pl)

Lukasz Przybylak, mgr inż. architekt krajobrazu, kierownik Działu Ogrodowego Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; specjalista w zakresie konserwacji i rewitalizacji ogrodów historycznych, autor publikacji oraz licznych opracowań inwentaryzacyjnych, projektowych i studialnych zabytkowych założen ogrodowych, m.in.: w Morawie, Kamieńcu, Głębowicach, Sarnach, Łękanowie; koordynator merytoryczny międzynarodowych seminariów parkowych w Morawie i Sztynorcie.

(lprzybylak@muzeum-wilanow.pl)

Stanisław Schabowski, archiwista, bibliolog; w ramach projektu badawczego „Winckelmann – Potocki” przełożył z języka francuskiego na polski dziennik podróży po Italii Stanisława Kostki Potockiego.

(sw.si0@neostrada.pl)

Sylvia Svorová Pawelkiewicz, absolwentka Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki (ASP Warszawa); od 2010 r. zajmuje się badaniami dzieł sztuki, od 2015 r. pod firmą Laboratorium Konserwacji. W 2013 r. ukończyła studia podyplomowe „Nowoczesne techniki analityczne dla konserwacji obiektów zabytkowych” na Wydziale Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od 2016 r. związana z Centrum Nauk Biologiczno-Chemicznych UW oraz Instytutem Chemii Nieorganicznej Czeskiej Akademii Nauk; od 2007 r. stale współpracuje z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Łączy zainteresowania naukowe z artystycznymi, uprawiając malarstwo.

(s.pawelkiewicz@labko.pl)

Zofia Szlenkier, mgr nauk pedagogicznych, absolwentka Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz studiów podyplomowych w Collegium Civitas na kierunku Dyplomacja Kul-